

УДК 94 (477) «XVIII і XIX ст.»

Москальов Д.В.

**«КАТЕРИНОСЛАВСЬКИЙ ЕПІЗОД»
ЕТНОГРАФІЧНОЇ РОБОТИ І.І. СРЕЗНЕВСЬКОГО**

На основі аналізу опублікованого епістолярію висвітлюється катеринославський період (1832-1833) біографії І.І. Срезневського та визначається його роль у розвитку фольклорно-етнографічних студій вченого.

Ключові слова: романтична історіографія, усна народна творчість, збирання джерел.

На основе анализа опубликованного епистолярия освещается екатеринославский период (1832-1833) биографии И.И. Срезневского и определяется его роль в развитии фольклорно-этнографических студий ученого.

Ключевые слова: романтическая историография, устное народное творчество, собирание источников.

Based on analysis of the published correspondence highlights the period Ekaterinoslav biography (1832-1833) I.I. Sreznevsky and determined its role in the development of folklore and ethnographic studios scientist.

Key words: romantic historiography, folklore, collecting sources.

Протягом 20-40-х років XIX ст. внутрішній зміст вітчизняного культурного розвитку визначала естетика романтизму. Ідейні особливості та специфіка романтичного мислення, світосприйняття, стилю творчості вже знайшли місце у працях сучасних дослідників [6, с. 192-205; 13, с. 117-154]. Проте існує необхідність з'ясування головних рис та загальних умов українського варіанту цієї культурної доби, що дозволить глибше осягнути її вплив на еволюцію як вітчизняної історичної думки, інтелектуальної творчості, так і національної свідомості та ідентичності.

Надзвичайно репрезентативною в цьому відношенні є наукова творчість видатного вітчизняного вченого, керівника харківського гуртка романтиків, одного з корифеїв слов'язознавства Ізмаїла Івановича Срезневського (1812-1880), який молоді роки свого життя присвятив значній етнографічній праці, збиранню і дослідженню фольклорно-історичних матеріалів. Зазначимо, що науково-літературна діяльність І.І. Срезневського, як і інших представників української романтичної історіографії, здійснювалася в руслі популярного тоді захоплення фольклористикою, етнографічною тематикою та старовиною, у яких вбачали своєрідне відображення через народну уяву реальних фактів минулого. Зацікавлення усім неповторним, самотутнім, колоритним, індивідуальним, унікальним, викликане новим романтичним світоглядом, породжувало мінливість, непередбачуваність, суперечливість і динамічність предметів дослідницької уваги, головним об'єктом якої стало народне життя з усіма його різноманітними проявами. У цей час значно розширився репертуар джерел за рахунок фольклорних творів та етнографічного матеріалу, які

романтики розглядали як «архів народу» і «скарбницю його душі», відображення його «справжнього духу» [13, с. 147].

Відомо, що І.І. Срезневський вже з 15 років, під час навчання у харківському університеті (1826-1829), почав збирати й вивчати історичні пісні, думи, перекази, прислів'я і приказки українського народу, які в майбутньому стали головними джерелами його літературно-наукових праць [4, с. 59; 7, с. 143]. Так, в найранішому зі збережених листів (1827), він прохав свого кореспондента: «Напиши, как провел праздники, как встретил новый год, как встретили его ваши деревенские жители» і далі повідомляв «я очень люблю слушать и читать что либо народное о простодушных мужиках, о застенчивых дивчинах, о старушках рассказчицах, люблю слушать их рассказы; в их быту ясно можно видеть прежнее состояние, дух, нравы милых сердцу моему россиян» [10, с. 318]. Отже І.І. Срезневський вважав народну творчість невичерпним джерелом образів, сюжетів, фактів, які малюють картину народного життя у всій його різноманітності, допомагають краще зрозуміти психологію, ментальність і характерні особливості мислення, колорит українців. Гурток харківських романтиків наприкінці 20-х – на початку 30-х років XIX ст. займався активною роботою зі збирання й дослідження фольклорно-етнографічного матеріалу, вивчення української мови й культури, укладання українських словників, літературно-критичною практикою, де історична тематика займала головне місце [5, с. 82; 6, с. 211; 3, с. 140; 12, с. 24]. Така діяльність втілювалася у перших літературних спробах І.І. Срезневського – публікації власних ліричних віршів, мовознавчої статті «Мысли и заметки», а також записів народних пісень і дум в «Українському альманасі» (1831) та у збірнику «Словацкие песни» (1832) [10, с. 319; 8, с. 118]. Але, безумовно, головним імпульсом для розвитку народознавчих студій вченого стало його перебування протягом 1832-1833 рр. у маєтку поміщиків Подольських – Варварівці на Катеринославщині (Павлоградського повіту Катеринославської губернії), де він працював приватним вчителем. Саме тут, на місцях колишніх запорозьких володінь, І.І. Срезневський з усією пристрасстю захопився світом українського минулого, збираючи й досліджуючи багатий етнографічний матеріал, знайомлячись з усною народною творчістю, бібліотечними та архівними колекціями, характером, побутом й культурою місцевого населення. Цей період біографії дослідника став важливою складовою у процесі накопичення та підготовки джерел для видання історико-фольклорно-літературного збірника «Запорожская старина» (1833-1838), інших етнографічних праць й художніх творів української тематики [6, с. 213; 10, с. 319].

Метою даної статті є висвітлення так званого «катеринославського епізоду» етнографічної роботи І.І. Срезневського та визначення його ролі у розвитку народознавчих інтересів молодого дослідника на основі аналізу його листування з матір'ю Оленою Іванівною Срезневською. Цей епістолярій був опублікований сином вченого – Всеволодом Ізмайловичем Срезневським, відомим російським археографом, бібліографом і літературознавцем, який чимало попрацював над вивченням творчого спадку батька та його колег [10; 11].

Зауважимо, що І.І. Срезневський бував у Варварівці два рази: з 1 серпня по 16 грудня 1832 р., а потім з 14 січня по 17 липня 1833 р., принаймні так

датується його листування з матір'ю. Вже під час своєї подорожі з Харкова він уважно слухав і записував українські народні пісні, захоплювався їх музичним виконанням місцевими жителями Старих Водолаг, Мерефи і Костянтинограда (Харківська губернія) [10, с. 328-329]. Паралельно І.І. Срезневський збирав джерельний матеріал, про що свідчать два його листи (без точного датування, написані в липні 1832) з села Голубовки (Полтавська губернія) та з Новомосковська. У першому з них автор зазначив, що: «Приобретения мои об Украине слишком скудны: в Водолажском хуторе списал три песни и одну думу; во Вшивой (станція, недалеко від Костянтинограда – *М. Д.*) пять песен – и только. Правда, что песни все исторические, но все слишком мало; я ожидал более. Роман (кучер І.І. Срезневського – *М. Д.*) меня уверяет, что я наберу много в Варваровке. Он сам берется мне служить в сем случае. Если б да когда бы! – Слышал сказку о Серпяге, пояснившую мне как нельзя лучше одну думу; слышал несколько мифологических преданий, записал две страницы поговорок, вписал несколько слов в лексикон – вот и все» [10, с. 332]. Проте таке розчарування швидко змінилося враженням від наступної отриманої інформації і у другому листі він писав: «Только что у меня был мой хозяин. Молодчина. – Лет 60-ти, статный, величественный, так бы гетманскую булаву, да на коня; такого украинца я еще не видал. Но более всего понравился он мне своею готовностью служить мне, как собирателю всего украинского. Во-первых, он мне наговорил пропасть преданий о Самаре. У меня сердце билось крепко, когда он мне их рассказывал; потом продиктовал песню про реку Самару, наконец, думу. Обещает еще. Я напою его кофеем – и, верно, получу, что хочу» [10, с. 333]. Отже, вирушаючи з Харкова, І.І. Срезневський одним з головних своїх завдань поставив евристичну роботу, спостереження за місцевим життям та природою, з метою пізнання особливостей і своєрідності того краю, де колись існувала Запорозька Січ.

Перебуваючи у Варварівці поблизу дніпровських порогів І.І. Срезневський із захопленням описував тутешні краєвиди та називав ці місця «прелестными, очаровательными» [10, с. 334]. Він був вражений видами Дніпра, порогів, мису Кічкасу, річкових островів, степовими пожежами, кліматичними особливостями і з усією властивою романтикам образністю змальовував їх у своєму листуванні [10, с. 334-335, 337-338, 340, 343, 213, 216, 219-220, 226-227, 229, 235-237].

Вже через чотири дні після прибуття у маєток Подольських, І.І. Срезневський повідомляв: «Я очень рад, что поехал в Варваровку. Не знаю, каково мне будет жить, но что я накоплю пропасть, целую пропасть для своей украинской скрины, то это также верно, как $2 \times 2 = 4$. Даже самые дети мне радушно помогают. Я скажу более: Украины нельзя узнать порядочно, не бывши в этих местах; нельзя узнать порядочно запорожцев, не бывши на порогах» [10, с. 335-336]. Це виявляє чітке усвідомлення дослідником важливості й необхідності естетичного компоненту для розуміння минулого, яке неможливе без чуттєвого «проникнення» у його специфіку, спроби осягнути «характер епохи» та її «народний дух».

Протягом всього листування І.І. Срезневський постійно ділився з матір'ю своїми джерельними здобутками і повідомляв про їх вартість для науково-літературних студій. Так, у листі від 7 грудня 1832 р., підводячи підсумки свого першого перебування у Варварівці, він писав: «Уже я начинаю приготавливаться к пути. Вчера вечером перебирал и приводил в порядок тетради. Пересматривая, таким образом, свои кипы, я увидел, что время не совсем потеряно. Украинская скрыня моя выросла или, лучше сказать, подросла очень приметно. Собрание словацких песен тоже увеличилось, ибо к нам в деревню два раза заходили словаки: разумеется, я не пропускал случая. Собственно мои труды также шли не даром» [10, с. 214].

Саме під час свого першого візиту до Подольських, І.І. Срезневський побував у Катеринославі (25-26 листопада 1832), де проживав його університетський приятель Федір Степанович Євещкий і з яким він вів тривале листування й книгообмін [10, с. 342]. Молодий вчений був позитивно вражений містом і залишив його загальний опис, детально розкривши деякі сюжети внутрішнього життя [10, с. 210-213]. Зокрема, він описав жахливий стан Потьомкінського палацу, розповів про міські пожежі та підняття дзвону на дзвіницю споруджуваного Спасо-Преображенського собору [10, с. 211-212; 1].

До того ж, І.І. Срезневський у цей час здійснював активні топографічні обстеження і робив малюнки побаченого. Наприклад, у листі від 8 серпня 1832 р. він зазначав: «Я забыл вчера сказать вам, что я был вчера на Тягинке, т. е. в лесу, который принадлежал запорожцам, что доказывают остатки землянок, а теперь Синельникову. Вид с горы прелестный. – Скоро, скоро на Кичкас. Там ли виды. Мы поедем со старшим сыном в бричке, возьмем с собою три седла. Приехавши в Александровск, лошадей оседлаем и с Михаилом Ивановичем (Криницким) отправимся странствовать» [10, с. 337]. У іншому листі від 16 грудня 1832 р. дослідник писав: «Последнее время я занимаюсь собиранием преданий о запорожцах. В воскресенье ожидаю к себе старика – болтуна, который должен рассказать многое. Знаете ли, как добр Иван Тимофеевич (И.Т. Подольский – М. Д.): следующей весною я поеду по Днепру, то водою, то сухим путем, и обозрю все пороги и острова самым верным образом, а если вы позволите мне издержать 30 рублей, то буду в состоянии доплыть до самого Херсона и до Черного моря и вернуться назад в Варваровку на почтовых» [10, с. 214]. Наведені епістолярні уривки свідчать про поєднання у свідомості І.І. Срезневського цінності фольклорно-етнографічних розшуків з історико-топографічною практикою, якій вчений надавав не менше значення для здобуття інформації про минуле ніж запису історичних дум чи пісень, а отже й розкривають характерну особливість романтичного світосприйняття їх автора.

Другий період життя І.І. Срезневського у Варварівці був так само насичений фольклорно-етнографічними та топографічними розвідками, засвідчивши їх подальший розвиток. У листі від 24 лютого 1833 р. він повідомляв: «Теперь каждое утро я брожу по берегам Днепра и снимаю виды. Есть вид Ненасытенца; вид порогов Звонецкого и Волошского и пр. Понемногу составляю порядочный портфель. Память со степей. Хочу нарисовать вид Днепра, ночь, горят степи, Днепр пылает. Если б удалось. Жаль, бумаги нет

хорошей. Завтра воскресенье: еду с Алексеем Ивановичем (сын Подольских – М. Д.) на Вороную. Там живет 97-летний старик Гречка. Он был запорожцем, знает много важных неизвестных историй, происшествий. Буду расспрашивать; Екатерина Романовна (К.Р. Подольська – М. Д.) обещала зазвать волошку и списать у нее молдавские песни с переводом» [10, с. 219]. А вже у наступному листі від 27 лютого І.І. Срезневський зазначив: «Я теперь, маменька, знаю старину запорожскую как свою собственную жизнь. Мало-помалу и собрал сведений очень много. Особенно мне помог Гречка, о котором я писал к Вам в прошлом письме. Часов пять я провел прошлое воскресенье на Вороной, все разговаривал со стариною, и слышал, и узнал очень многое. Гречка был сам запорожцем и всему очным свидетелем, – жаль, что ему изменяет иногда память, но в таком случае я его надоумливаю, он припоминает, поправляет мои ошибки, и дело ладно. Гречке 97 лет. Ему было уже 15, когда он присягал Петру III-му. Происшествия за его память он рассказывает чрезвычайно подробно, и что всего любопытнее, по своему, как запорожец, с его верованиями, с его политическими мнениями. Живой памятник минувшего!» [10, с. 221]. Отже, вчений усвідомлював цінність та наукову вартість, а разом з тим, і специфіку усних пам'яток як історичних джерел – їх можливу помилковість, суперечливість, неточність у відображенні минулої дійсності. Але, враховуючи зазначене, загальне ставлення І.І. Срезневського до усної народної творчості було типовим для свого часу і зумовлювалося пієтетом перед її зразками, наданням фольклору провідної ролі у історичних студіях. Це підтверджується й іншими епістолярними уривками молодого дослідника, де він робить певний висновок своїм «катеринославським студіям». Так, у листі від 15 березня 1833 р. він писав: «На этих днях у меня была развалина запорожская, старик лет 80, бандурист. Много я расспрашивал его, многое узнал. Списал несколько дум и песней старинных. Теперь, маменька, я знаю Запорожье не хуже азбуки. Мало-помалу, тихо по тиху, да и дополз. Однако не перестану заниматься. Труд мой, почти семилетний, не должен остаться без пользы. Начну с того, что перепишу набело аккуратно все свое собрание. Куча будет порядочная!» [10, с. 223]. А в іншій епістолі від 3 травня 1833 р. І.І. Срезневський зауважив: «Здесь я окончил свои работы. Для самого себя относительно Запорожья узнал и достал все, что можно было» [10, с. 232]. Таким чином, вчений накопичив значний джерельний масив, що став базою для підготовки як «Запорожской старины», так і інших його науково-літературних творів та археографічних публікацій.

Протягом другого періоду свого перебування у Варварівці І.І. Срезневський зібрав потрібний історико-етнографічний матеріал, який мав забезпечити вдалу реалізацію його дослідницьких проєктів. Зокрема, він виробив власний творчий стиль, що сприяв організації наукової праці: «Я положил себе за правило каждую неделю написать какую-нибудь статью, две недели ее поправлять, а на третью – отсылать в журнал. И это скрепляет мои занятия, а между тем главное мое занятие, любимое – история Украины идет само собою не в счет» [10, с. 218]. Така активна робота зумовила створення

вченим ряду наукових і літературних українознавчих праць, опублікованих у столичній («Сын отечества», «Ученые записки Московского университета», «Московский наблюдатель», «Телескоп», «Северная пчела», «Журнал Министерства народного просвещения») та харківській («Утренняя звезда») періодиці [4, с. 59; 10, с. 323; 7, с.155-165]. Джерельні надбання І.І. Срезневського на Катеринославщині виразилися і у його творчих планах. Зокрема, у листі від 22 січня 1833 р. дослідник писав: «Я не отложил намерения издавать Альманах под именем «Отрывки». Содержание: повести, путешествия и исторические отрывки. Если увидите с Петровым (Иван Матвѣйович Петров – харківський літератор і видавець альманаху «Утренняя звезда» – М. Д.), то именем своим попросите для меня у него статьи о Сибири; а я ему пришлю обещанное по следующей почте. Теперь некогда писать, а то и теперь бы прислал» [10, с. 215-216]. У наступних листах І. І. Срезневський детально розкриває зміст згаданого альманаху, ділиться своїми науковими результатами та турботами стосовно їх якості, прохає матір висловити власну думку щодо окремих його статей і виправити в них можливі помилки, передавати готові тексти і джерельні матеріали І.М. Петрову тощо [10, с. 216-218, 225, 226, 228, 233]. Зауважимо, що хоча задуманий І. І. Срезневським альманах «Отрывки» (як і його попередник «Радуга») так і не був виданий харківськими романтиками, проте підготовлені для нього наукові розвідки і художні твори частково були оприлюднені на сторінках «Утренней звезды» та ряду столичних журналів, головним чином увійшовши до складу «Запорожской старины», що саме в цей час готувалася її автором [7, с. 154; 6, с. 213].

З роботою над «Запорожской стариной» пов'язане знайомство І.І. Срезневського з катеринославським архієпископом Гавріїлом (В.Ф. Розановим), який в цей час працював над окремими новоросійськими сюжетами вітчизняної історії і ймовірно допоміг молодому досліднику у його джерельних розшуках. Так, у листі від 14 червня 1833 р. І.І. Срезневський зазначив: «Иван Тимофеевич получил в Новомосковске рукопись мою из цензуры и распечатал; и распустил слух по Новомосковску, что я печатаю Запорожскую старину. Это обрадовало одного протопопа, который рванулся писать к архиерею, охотнику до этой старины самому страстному. Мы с Иваном Тимофеевичем поедem в Екатеринослав и познакомимся с ним. Иван Тимофеевич доставит мне более 20 подписчиков, Екатерина Романовна также несколько. Иваненко обещает около 50-ти. Я думаю, сыщу помощью архиерея в Екатеринославе. Все дело в билетах» [10, с. 233-234]. Далі, у тому ж листі (та у двох наступних) молодий вчений прохає матір і брата потурбуватися про друкування підписних білетів, повідомляє про нові джерельні знахідки та творчі плани, детально розкриває питання, які необхідно вирішити для успішної реалізації свого головного, на той час, дослідницького задуму [10, с. 234-236]. Зокрема, 21 червня 1833 р. І.І. Срезневський писав: «Если Бог поможет, то это издание может принести мне рублей до 1000. Кажется, что оно будет принято благосклонно. Теперь занимаюсь приготовлением 2-й книжки. На этой неделе кончу – и там займусь переписью летописи, которую достал в Новомосковске. Напишу к оной примечания и если успею, вручу ее Уварову

(Сергій Семенович Уваров – міністр народної освіти – *М. Д.*). По вечерам работаю для журнала (один з невітлених проектів І. М. Петрова – *Д. М.*)» [10, с. 235-236]. Отже, І.І. Срезневський покладав значні практичні сподівання на «Запорожскую старину», але не стільки у матеріальному відношенні, скільки в плані власної науково-літературної підготовки та, паралельно, – популяризації серед освіченого кіл Харкова та столиць своїх українознавчих творів, що забезпечило б його кар'єрне просування та дослідницький авторитет. Наскільки це було тоді необхідним свідчить епістолярний уривок І. І. Срезневського від 10 квітня 1833 р.: «Мне хочется приготовить себя как следует в том и другом: во-первых – относительно познаний, а во-вторых – относительно литературной известности. Иван Васильевич (І.В. Росковшенко – університетський приятель й науковий співробітник І.І. Срезневського – *М. Д.*) именно пишет, что дабы получить хорошее место в Питере, необходимо нужна эта известность. Чем кто известнее, тем тот принимается почетнее. Это меня заставляет часть трудов своих уделять и на сочинения и переводы, кои могли бы быть в печати. Очень немудрено, что и в Москве так точно делается» [10, с. 227-228]. Це розкриває усвідомлення вченим необхідності орієнтації на смаки та настрої тогочасного освіченого середовища, а також розуміння інтелектуальної моди публіки.

Естетика романтизму, що викликала значну популярність української тематики у російській культурі 20-40-х років ХІХ ст., була відмінно засвоєна І.І. Срезневським, що й зумовило таку «своєчасність» його праць. Публікація «Запорожской старины» протягом 1833-1838 рр. значно розширила коло знайомств молодого дослідника як з українськими, так і з російськими культурними діячами (істориками, етнографами, фольклористами, письменниками, поетами, філологами, журналістами, літераторами, бібліографами та аматорами вітчизняної старовини, українськими патріотами) і, водночас, принесла І.І. Срезневському очікуване визнання та відомість талановитого вченого й письменника [4, с. 59; 6, с. 195, 213; 9, с. 87; 10, с. 322-323; 2, с. 35].

Таким чином, «катеринославський» період етнографічної творчості І.І. Срезневського відіграв значну роль у розвитку його науково-літературних студій. Він став своєрідною межею, що розділила початкову, переважно універсальну народознавчу роботу молодого вченого і українознавчу історико-етнографічну діяльність, яка потім до 1839 р. (від'їзду І.І. Срезневського за кордон) визначала головне спрямування його досліджень. Життя у Варварівці відкрило для І.І. Срезневського нові перспективні науково-літературні обрії, багато в чому зміцнило його прагнення присвятити себе науковій справі, сформувало необхідні дослідницькі якості і сприяло реалізації запланованих творчих проектів. Етнографічні студії І.І. Срезневського зі збирання, опрацювання й видання значного джерельного матеріалу мали продемонструвати невичерпність скарбів усної народної творчості, здатність за допомогою них розкрити й продемонструвати красу й велич «народної душі», особливості української ментальності, світогляду, мислення, багатство української мови, використати ці скарби для висвітлення й пояснення

внутрішньої історії народу. Ці ідеї увібрали й чітко відобразили «Запорожская старина» та інші, створені в цей час, праці дослідника.

Бібліографічні посилання:

1. Абросимова С. В. Екатеринослав в письмах Срезневского // Собор. – 1992. – 4 января. – С. 7.
2. Арендаренко І. В. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика). – К., 2004. – 216 с.
3. Дзира Я.І. Творець «Запорожской старины» (До 155-річчя з дня народження І.І. Срезневського) // УІЖ. – 1967. - № 6. – С. 138 – 140.
4. Иванов В.В. Измаил Иванович Срезневский (к 160-летию со дня рождения) // Русский язык в школе. – 1972. – № 3. – С. 59 – 64.
5. Кирдан Б. П. Собиратели народной поэзии: Из истории украинской фольклористики XIX в. – М., 1974. – 215 с.
6. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). – Х.: Основа, 1996. – С. 192 – 232.
7. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Вид. 3-тє, доповнене і поліпшене. – Х., 2004. – 320 с.
8. Нахлік Є. К. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. – К.: Наукова думка, 1988. – 318 с.
9. Смирнов С. В. Отечественные филологи-слависты середины XVIII – начала XX вв.: Справочное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 336 с.
10. [Срезневский В. И.] Из переписки И. И. Срезневского 1829 – 1839 гг. // Киевская старина. – 1901. – Кн. 6. – С. 317 – 343; Кн. 7 – 8. – С. 210 – 248.
11. Срезневский В.И. Вадим Васильевич Пассек и его письма к И.И. Срезневскому (1837 – 1839) // Русская старина. – 1893. – № 5. – С. 377 – 402; Він же. «Украинский альманах» 1831 г. // Киевская старина. – 1893. – Кн. 1. – С.20 – 33; Він же. Из первых лет научно-литературной деятельности И. И. Срезневского. 1831 – 1839 // Журнал Министерства народного просвещения. – 1898. – № 1. – Отд. 2. – С. 1 – 39; Він же. Про збирачів українських пісень: з гуртка І. І. Срезневського на початку 1830-х років // Записки іст.-філол. відділу УАН. – 1927. – Т. 13 – 14. – С. 76 – 82.
12. Шамрай А.П. Літературний гурток І. Срезневського (Зародження романтичних смаків на українському ґрунті) // Харківська школа романтиків. – Х., 1930. – Т. 1. – С. 24.
13. Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – 367 с.

Надійшла до редколегії 05.04.2011 р.